

ЖУРАВЕЛЬ ВОЛОДИМИР АНДРІЙОВИЧ,

доктор юридичних наук, професор, головний учений секретар Національної академії правових наук України, академік Національної академії правових наук України,

Україна, м. Харків

e-mail: zhur777@ukr.net

ORCID 0000-0001-8256-4333

УДК 343.98:001.82

Система криміналістики: традиційні підходи та новаторські пропозиції

Розглянуто традиційні підходи та новаторські пропозиції щодо формування системи науки криміналістики. Наголошено, що розширення сфери наукового пошуку, накопичення нових знань, потреба в їх упорядкуванні об'єктивно зумовлюють необхідність у коректуванні існуючої системи науки криміналістики, трансформації поглядів науковців на цю проблему. Прагнення вчених розробити оптимальну, еталонну систему криміналістики зумовили появу в літературі різноманітних точок зору стосовно її архітекτονіки. З огляду на результати аналізу новітньої криміналістичної літератури запропоновано три наукові концепції щодо формування системи науки криміналістики: 1) збільшення кількості існуючих розділів; 2) повернення до двоелементної структури (загальна і особлива частини); 3) визнання панівною чотириелементної будови впорядкування криміналістичних знань.

Доведено, що вдосконалення системи криміналістики повинно здійснюватись із врахуванням існуючих наукових парадигм щодо її предмета, за певних, чітко визначених критеріїв, а головними елементами системи криміналістики в тій чи іншій інтерпретації мають виступати загальна теорія, криміналістична техніка, тактика та методика.

Ключові слова: система науки криміналістики, структурні елементи системи науки криміналістики, загальна теорія криміналістики, окремі криміналістичні теорії (вчення), криміналістична техніка, тактика та методика.

Постановка проблеми. Об'єктивні закономірності розвитку науки криміналістики, істотні зміни уявлень про

предмет її дослідження позначаються на трансформації поглядів науковців щодо її системи, оскільки дослідження

нових сторін, властивостей об'єктів, що пізнаються, та їх результати не завжди укладаються в рамки традиційних розділів науки. Прагнення вчених розробити оптимальну, еталонну систему криміналістики зумовили появу в літературі різноманітних точок зору на її архітектоніку. Наукові дискусії навколо вдосконалення системи криміналістики не вщухають і сьогодні. Разом із тим розробка і вдосконалення системи криміналістики не зводяться до звичайного впорядкування наукового матеріалу, його групування. Ідеться про побудову цілісної наукової системи, яка відбиває закономірні зв'язки між елементами предмета наукового пізнання, властивостями об'єктів, що вивчаються. При цьому вдосконалення системи науки криміналістики вимагає врахування положень про діалектичні відношення загального та особливого, міжнаукових зв'язків, потреб практики (доступність, швидкість та простота відшукування необхідних наукових рекомендацій при їх практичному використанні).

Актуальність теми дослідження. Систематизація наукових знань належить до найбільш важливих напрямів криміналістичної доктрини. Стан сформованості системи, усталеність поглядів науковців на цю проблематику відображають сучасний рівень розвитку самої науки криміналістики, можливість реалізації її прогностичної функції, а отже, обумовлюють потребу в активізації досліджень зазначеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування системи науки криміналістики здій-

снили такі науковці, як Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, А. І. Вінберг, А. Ф. Волобуєв, О. Ю. Головін, В. Г. Гончаренко, О. О. Ейсман, О. О. Ексархопуло, Г. О. Зорін, Н. І. Клименко, В. О. Коновалова, В. Є. Корноухов, І. М. Лузгін, В. О. Образцов, М. О. Селіванов, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков. При цьому слід зазначити, що поза увагою згаданих та інших вчених-криміналістів залишилися ціла низка нерозв'язаних питань щодо побудови системи науки криміналістики. У вітчизняній криміналістичній літературі публікації з цієї проблематики практично відсутні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз сучасного стану системи науки криміналістики, її структурних елементів, визначення новітніх підходів до вдосконалення існуючої архітектоніки, окреслення шляхів та напрямів упорядкування криміналістичних знань.

Виклад основного матеріалу. Аналіз новітньої криміналістичної літератури дає можливість виокремити три сучасні наукові концепції щодо формування системи науки: 1) збільшення кількості розділів; 2) повернення до двоелементної структури (загальна і особлива частини); 3) визнання панівною чотириелементної будови впорядкування криміналістичних знань.

Щодо першої концепції, то її прибічники, посилаючись на зростання обсягу сучасних криміналістичних знань, пропонують розширити рамки традиційної системи науки криміналістики за рахунок введення нових елементів. Так, М. В. Салтевський до основних розділів системи – методології науки

криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та криміналістичної методики – уводить новий елемент – криміналістичне слідознавство [1, с. 11]. Г. О. Зорін і О. Г. Філіппов вважають за потрібне ввести новий, п'ятий елемент у систему криміналістики – розділ, що включає в себе питання організації розслідування злочинів [2, с. 23; 3, с. 40–45]. «Чотири-елементна система криміналістики, – наголошує Г. О. Філіппов, – є застарілою, такою, що не відповідає сучасним вимогам. Внесення в неї певних змін – не волюнтаризм, а нагальна потреба. Найкращим варіантом реформування попередньої системи є доповнення до чотирьох існуючих п'ятого розділу, в якому повинні бути зосереджені питання, що належать головним чином до організації розкриття та розслідування злочинів» [3, с. 41].

У підручнику з криміналістики за редакцією А. В. Дулова у систему криміналістики було введено також п'ятий розділ під назвою «Криміналістична стратегія» і розміщено його між криміналістичною тактикою та методикою розслідування окремих видів злочину [4, с. 272–289]. Викладена позиція дістала як схвалення, так і критичні зауваження. Зокрема, Р. С. Белкін відзначав, що криміналістична стратегія «не має загальнокриміналістичного значення, еклектична за змістом, а сфера її практичного застосування – лише один з етапів процесу розкриття та розслідування злочинів. Фактично це оновлений варіант криміналістичного вчення про планування розслідування з використанням деякої сучасної термінології системно-структурного методу,

теорії рефлексії і деяких інших галузей знань» [5, с. 80]. На думку В. П. Бахіна, цей розділ може перетворитися на «зібрання необ'єднуваного» [6, с. 10]. Тоді як О. О. Ексархопуло вважає криміналістичну стратегію «нововведенням, що має сенс» [7, с. 23–24].

Деякі вчені пропонують більш дрібне компонування основних розділів системи науки криміналістики, називаючи їх досить складними термінами, наприклад мікрооб'єктологія, субстанціологія [8, с. 19–35], ейдологія, фактологія, евристика, феноменологія [9, с. 23], гомологія [10, с. 57], адвокатологія [11, с. 17] та ін.

Характерною особливістю сучасного періоду розвитку криміналістики слід також визнати бажання деяких вчених реанімувати двоелементний підхід до розбудови системи криміналістики. Так, на думку В. В. Степанова, система криміналістики повинна складатися із: 1) вступу в науку; 2) загальної частини, що включає в себе організацію роботи з розслідування та попередження злочинів, криміналістичну ідентифікацію, логічні основи розслідування, криміналістичну тактику; 3) особливої частини, що включає в себе методику розслідування окремих видів злочинів [12, с. 7]. Л. Я. Драпкін також пропонує у системі криміналістики виділити загальну частину, яка об'єднує загальну теорію, загальні положення криміналістичної техніки, тактики і методики, та особливу частину, яка розкриває специфіку застосування цих загальних положень у розслідуванні окремих видів і груп злочинів [13, с. 82]. Н. І. Клименко переконана, що поділ науки криміналістики на загальну і особливу

частини є найбільш доцільним, оскільки підкреслює їх єдність та залежність один від одного. «Можна сперечатися, – констатує вона, – тільки щодо змісту загальної і особливої частин» [14, с. 27].

Оригінальну концепцію формування системи криміналістики за принципом «загальна – особлива частини» запропоновано В. О. Образцовим. У рамках загальної частини він пропонує такі розділи, як «Вступ до криміналістики» та «Пошуково-пізнавальна діяльність у кримінальному судочинстві як об'єкт криміналістичного забезпечення». Особлива частина складається, на його думку, з таких розділів: «Особливості криміналістичного забезпечення досудового кримінального провадження», «Організаційно-тактичні особливості підготовки та провадження слідчих дій», «Методико-криміналістичне забезпечення попереднього розслідування» [15].

Відмінну за змістом концепцію пропонує і В. Є. Корноухов, за якою загальна частина криміналістики складається з двох розділів: закономірності, що відображають злочинну діяльність в обстановці вчинення злочину, і теорії розслідування злочинів. У перший розділ він включає: а) теорію слідознавства (в якій розкривається механізм відображення злочину в обстановці з урахуванням основних сфер діяльності людини і наводиться загальна класифікація слідів злочину); б) вчення про навички; в) вчення про спосіб; г) вчення про протидію. Другий розділ, на думку В. Є. Корноухова, становлять вчення про об'єктивні зв'язки

між подією і наслідками, про засоби пізнання, про оперативно-розшукове та інформаційне забезпечення розслідування, а також теорія профілактики. Особлива частина системи криміналістики, за концепцією В. Є. Корноухова, включає в себе методики розслідування окремих видів злочинів [16, с. 20].

А. Ф. Волобуєв також вважає, що зміст криміналістики доцільно систематизувати відповідно до структури її предмета за принципом «від загального до особливого». Зазначений підхід передбачає поділ криміналістики на загальну і особливу частини.

У загальній частині А. Ф. Волобуєв пропонує виділити такі структурні елементи:

1) положення наукознавчого характеру – відомості про криміналістику як науку (вчення про предмет, систему, методи, історію розвитку, зв'язки з іншими науками і т. ін.);

2) розділ про найбільш загальні закономірності механізму вчинення злочинів і формування інформації щодо них (вчення про спосіб злочину, місце, час і обстановку, особу злочинця, особу потерпілого, механізм утворення слідів і їх класифікацію та деякі інші, що належать до цієї частини предмета криміналістики);

3) розділ про методи загального характеру, що застосовуються при розкритті та розслідуванні злочинів (вчення про ідентифікацію і діагностику, засоби фіксації інформації, версії, прогнозування, взаємодію слідчого з оперативними апаратами, використання спеціальних знань і деякі інші положення, що належать до даної частини предмета криміналістики);

4) розділ про технічні засоби, тактичні прийоми, що використовуються при підготовці і проведенні слідчих дій (огляду, допиту, обшуку, виїмки, пред'явлення для впізнання та ін.).

В особливій частині криміналістики пропонується зосередити положення методичного характеру, в котрих розглядаються особливості механізму вчинення злочинів окремих видів або груп (криміналістичні характеристики) і специфіка їх розслідування. «Саме за таких умов, – підсумовує А. Ф. Волобуєв, – криміналістика здатна сформулювати класичну структуру, що застосовується в галузях права та інших юридичних науках. Вона більш адекватно відображає предметну галузь криміналістики і набуває логічної стрункості» [17, с. 93–94].

Наведені концепції багато в чому є дискусійними, на що зверталась увага на сторінках криміналістичних видань [18, с. 72–95], і тому, безсумнівно, потребують більшої аргументації, уточнення, а можливо, й докорінного реформування.

І нарешті, третю, найбільш численну групу вчених становлять прихильники чотириелементної будови системи науки криміналістики. Незважаючи на те, що зазначена система вважається на сьогодні найбільш сталою [19; 20], у ній також залишаються невирішеними деякі проблеми, насамперед ті, що пов'язані з її загальною теорією, новаторськими підходами до формування архітекτονіки таких розділів, як криміналістична тактика і методика.

Щодо загальної теорії криміналістики і її структури, то в цьому плані можна погодитись із зауваженням

С. В. Лаврухіна стосовно того, що «концепцію загальної теорії криміналістики до цього часу ще не розбудовано, оскільки немає єдиного підходу до формування цієї теорії (не визначено її еталонних ознак), явно недостатньо досліджені вузлові проблеми об'єктів, природи і предмета науки» [21, с. 31]. Зазначене не могло не позначатися на остаточному визначенні засад формування системи науки криміналістики. Так, деякі вчені, розкриваючи зміст її системи, узагалі уникають вживати термін «загальна теорія криміналістики», вважаючи за краще говорити про «загальнотеоретичні та наукознавчі питання», «теоретичну та практичну криміналістику». Ця структурна частина криміналістики, на їхню думку, включає розділи, які в сукупності дають певне уявлення про теоретичні та методологічні основи криміналістики, її методи та понятійний апарат, загальні теоретичні питання планування й організації розслідування та історичний розвиток криміналістики [22, с. 17; 23, с. 12–14].

Інші вчені, навпаки, віддають пріоритетне значення в системі науки криміналістики теоріям (вченням) різних рівнів, а також внутрішнім науковим зв'язкам між ними. Прибічники даної концепції вважають, що теоретичні побудови розрізняються за колом об'єктів, які вони охоплюють. З цієї точки зору можна говорити про загальну та окремі наукові теорії. Загальна теорія конкретної науки – це і є та система основних ідей даної галузі знання, яка охоплює максимально повне відображення предмета науки в його зв'язках і опосередкуваннях. «Загаль-

на теорія криміналістики, – зазначав Р. С. Белкін, – це система її світоглядних принципів, теоретичних концепцій, категорій та понять, методів і зв’язків, визначень і термінів, наукове відображення всього предмета криміналістики. Загальна теорія слугує методологічною основою криміналістики» [24, с. 41]. При цьому формування загальної теорії відображає сучасний рівень розвитку самої науки криміналістики. Окремі наукові теорії, у свою чергу, досліджують тільки певне коло закономірностей об’єктивної дійсності з числа тих, які вивчає криміналістика в цілому. Генетично вони можуть передувати загальній, а можуть, навпаки, породжуватися останньою [25, с. 19]. На продовження цієї думки О. О. Ексархопуло пише, що «в кожній окремій криміналістичній теорії (вченні) розкриваються закономірні зв’язки не всіх “абстрактних” об’єктів ідеалізованої моделі, а лише деякі з них, що, власне, і дозволяє говорити про їх різноманітність. У системі ж криміналістичних теорій відображається предмет криміналістики в цілому – і тим більш адекватно, чим більше розвинута ця система» [26, с. 12].

Незважаючи на досить однаманітне розуміння сутності загальної та окремих криміналістичних теорій, прибічники даної концепції висловлюють багато в чому протилежні судження щодо структури цих теорій як елементів системи криміналістики, а також характеру внутрішніх наукових зв’язків між ними. Так, О. О. Ексархопуло у структурі загальної теорії криміналістики виділяє три розділи: теоретичні основи криміналістичної

науки, криміналістичні теорії злочину, криміналістичні теорії пізнання події злочину в процесі його розкриття, розслідування та попередження [26, с. 20]. На думку Р. С. Белкіна, елементами загальної теорії криміналістики є такі: вступ до загальної теорії криміналістики; вчення про методи криміналістики; вчення про мову криміналістики; криміналістична систематика; окремі криміналістичні теорії (вчення) [27, с. 39–41].

Своєрідну структуру загальної теорії криміналістики запропоновано З. І. Кірсановим, у котрій окремі криміналістичні теорії розподіляються на два рівні: які є елементами загальної теорії та які вивчаються в різних розділах криміналістики. До перших він відносить вчення про механізм злочину та його відображення; вчення про організацію діяльності щодо виявлення, попередження й розкриття злочинів та вчення про загальні методи криміналістики [28, с. 8–10]. О. Ю. Головін дійшов висновку, що найбільш прийнятною структурою загальної теорії криміналістики є така: наукознавчі основи криміналістики; методологічні основи криміналістики; система окремих криміналістичних теорій (вчень) [18, с. 77].

З огляду на зазначене вбачається за доцільне у структурі загальної теорії криміналістики виділяти два блоки: 1) наукознавчі основи криміналістики, що включають у себе наукові положення про об’єкти, предмет, методи, сферу дослідження, систему, природу, понятійний апарат та категорії криміналістики (мову криміналістики), її міжнаукові зв’язки і місце в системі

знань, історію розвитку та сучасний стан; 2) окремі криміналістичні теорії (вчення). Водночас змістовному наповненню запропонованих блоків структури загальної теорії криміналістики суттєво перешкоджають неоднозначні погляди науковців щодо розуміння сутності елементів зазначеної архітекτονіки і передусім об'єктів, предмета, методів, системи та природи даної науки.

Останніми роками в таких розділах системи науки криміналістики, як криміналістична тактика і методика, спостерігається суттєве збагачення наукового апарату за рахунок появи нових категорій, понять, підходів до визначення напрямів дослідження, що не могло не позначитися на трансформації поглядів на їх архітекτονіку.

Щодо криміналістичної тактики, то на цей час існують дві точки зору: традиційна й новаторська. За першою до структури криміналістичної тактики входять два елементи: 1) загальні положення (поняття і предмет криміналістичної тактики, її принципи, сфера реалізації, рекомендації з організації і планування розслідування та судового розгляду та ін.); 2) тактика провадження окремих слідчих та судових дій. Новаторська передбачає у структурі криміналістичної тактики такі елементи: 1) загальні положення; 2) окремі підгалузі – слідча тактика, судова тактика (тактика суду (судді), тактика державного обвинувачення, тактика професійного захисту), тактика розшукової діяльності, тактика злочинної діяльності; 3) окремі наукові теорії (вчення про криміналістичну версію, теорія тактичних операцій, те-

орія слідчої ситуації, теорія прийняття тактичного рішення, теорія систематизації тактичних прийомів та ін.); 4) тактика провадження слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та судових дій.

Доцільність існування новаторського підходу потребує як проведення додаткових досліджень, зокрема щодо розроблення тактики провадження окремих негласних слідчих (розшукових) дій, де особливого значення набувають положення теорії оперативно-розшукової діяльності, так і наведення додаткових аргументів на користь саме такого розуміння структури криміналістичної тактики.

Потребує вдосконалення та модернізації і структура криміналістичної методики як розділу науки криміналістики передусім з огляду на пропозиції щодо доцільності розширення пізнавальних меж криміналістичної методики і поширення її рекомендацій на сферу судового розгляду окремих категорій кримінальних справ. Задля реалізації зазначеної ідеї необхідно:

- переглянути підходи до структури криміналістичної методики з огляду на наявність двох самостійних підрозділів: а) методики розслідування окремих категорій злочинів; б) методики судового розгляду кримінальних справ;

- запропонувати принципи формування окремих криміналістичних методик судового розгляду кримінальних справ і сформулювати їх кінцеву мету, спрямовану на розроблення методичних рекомендацій (порад) з оптимальної організації судового провадження, тобто з оптимальної процедури дослі-

дження доказів, наданих сторонами обвинувачення та захисту;

- з'ясувати співвідношення криміналістичних методичних рекомендацій з процесуальною регламентацією та їх відмінність;

- з урахуванням етапів судового розгляду визначити предметну сферу реалізації рекомендацій криміналістичних методик, тобто ці рекомендації поширюються на всі етапи судового процесу чи обмежуються тільки судовим слідством;

- з огляду на широке коло учасників кримінального процесу визначити суб'єктний склад «споживачів» криміналістичних методичних рекомендацій;

- узгодити структуру, зміст і форму окремих криміналістичних методик судового розгляду кримінальних справ, з'ясувати функціональне призначення кожного з виділених елементів;

- передбачити можливість викладення криміналістичних методик судового розгляду кримінальних справ як у традиційній (описовій), так і формалізованій формі, тобто у вигляді програм судового провадження та алгоритмів дій судді у певних судових ситуаціях. Для цього необхідно: 1) виокремити типові судові ситуації, що виникають при розгляді кримінальних справ різної категорії злочинів; 2) визначити максимально вичерпний перелік завдань судового провадження, що характерні для кожної типової судової ситуації; 3) побудувати алгоритми дій судді як оптимальних засобів впливу на ситуацію і розв'язання завдань судового провадження; 4) впровадити створені алгоритми дій судді в прак-

тику діяльності органів правосуддя як на паперових носіях, так і з використанням персональних комп'ютерів, зокрема як складових автоматизованого робочого місця судді (АРМ-судді).

Висновки. Наведені позиції, безумовно, далеко не всі з числа тих, які висловлені в літературі щодо системи криміналістики, свідчать про те, що ця проблема залишається однією з найбільш дискусійних наукознавчих проблем. У зв'язку з цим уявляється задоцільне висловити деякі вихідні положення щодо формування структури та змісту системи криміналістики.

По-перше, розширення сфери наукового пошуку, накопичення нових знань, потреба в їх упорядкуванні об'єктивно зумовлюють необхідність у коректуванні існуючої системи науки криміналістики. Дійсно, наукові новації (теорії, вчення), що пропонуються, не завжди вписуються у традиційні рамки системних утворень, залишаються поза визначеними структурними елементами або породжують зайві дискусії щодо їх місця у системі наукових знань.

Разом з тим реформування, тобто не просте збільшення або зменшення елементного складу системи криміналістики, а докорінна зміна концепції щодо її формування, можливе тільки за умов досягнення наукою криміналістикою певного рівня свого розвитку. Ідеться насамперед про загальну теорію і рівень її розвитку, а також наявність відповідного наукового арсеналу, упорядкувати який передбачається за нових принципів. При цьому треба враховувати, що накопичення наукового матеріалу, теоретичних розробок – це

складний, еволюційний процес, який постійно триває. Ось чому важливо якомога точніше визначитися з часом здійснення такого реформування, оскільки квапливість може негативно позначитись на реалізації навіть вельми слушних пропозицій. У цьому разі йдеться про пропозиції щодо переходу до класичної двоелементної будови системи криміналістики і про готовність самої науки криміналістики до такого роду реформування. Убачається, що за сучасним рівнем накопичення наукового потенціалу криміналістики в новій конфігурації її системи залишиться значна кількість білих плям, заповнити які просто не видається за можливе.

По-друге, удосконалення системи криміналістики повинно здійснюватись із врахуванням існуючих наукових парадигм щодо її предмета, оскільки система науки і є певним чином структуроване знання про її предмет. Сучасний стан криміналістики характеризується наявністю і співіснуванням низки парадигм, орієнтованих на вивчення її предмета. Більш того, спостерігається бажання деяких учених значно розширити, «розмити» предмет криміналістики, що не сприяє формуванню усталених поглядів на її систему [29, с. 44–48; 30, с. 11–13; 31, с. 60–63].

По-третє, систематизація криміналістичних знань повинна здійснюватись за певних, чітко визначених критеріїв. Так, якщо визнати панівною концепцію, за якою предмет криміналістики становлять закономірності, що виявляються як при вчиненні злочинів, так і при їх розслідуванні, то саме ці

закономірності в їх структурованому вигляді і можуть виступати критерієм систематизації криміналістичних наукових знань, тобто системі закономірностей, що входять у предмет криміналістики, повинна відповідати система наукових знань.

По-четверте, найбільш істотними ознаками придатності тієї чи іншої системи слід вважати логічність розташування наукових знань і характер стосунків між її елементами. Якщо буде визнано, що тільки певна модель – чотириелементна чи двоелементна – здатна забезпечити реалізацію змістовних, функціональних, субординаційних, координативних зв'язків між її елементами, то саме цю модель треба визнати оптимальною за даних умов. При цьому в такого роду моделі поряд із існуючими елементами доцільно визначити і ті, яких немає, але бажано мати, що надавало б змогу розглядати цю модель як своєрідний орієнтир здійснення наукового пошуку. Дійсно, аналіз моделі зразу б надавав можливість бачити прогалини, які необхідно заповнювати відповідними науковими розробками.

По-п'яте, незважаючи на численні пропозиції щодо конфігурації системи науки криміналістики, усе ж таки головними її елементами в тій чи іншій інтерпретації виступають: загальна теорія, криміналістична техніка, криміналістична тактика та методика розслідування окремих видів злочинів. У той самий час самі зазначені елементи являють собою системні утворення більш низького рівня.

По-шосте, відносини підпорядкованості цілого і частини, що існують між

предметами загальної теорії криміналістики та окремих криміналістичних теорій, виступають тим критерієм, який дозволяє віднести ту чи іншу теоретичну побудову до теорії певного рівня.

По-сьоме, загальні положення, якими розпочинаються такі розділи системи, як криміналістична техніка, криміналістична тактика та методика, доцільно розглядати як сукупність теоретичних побудов, що становлять резерв для формування самостійних окремих криміналістичних вчень. Причому, якщо теоретичні побудови достатньо чітко співвідносяться з предметом кожної із галузей криміналістики – техніки, тактики чи методики, то створені на їх базі окремі криміналістичні теорії можуть мати і міжгалузеву спрямованість. Так, категорію «тактична операція» одні вчені включають до загальних положень криміналістичної тактики, інші – до загальних положень криміналістичної методики. Створена ж на основі консолідації певних знань окрема криміналістична теорія тактичних операцій може розглядатися як більш комплексне утворення, що дозволяє реалізовувати функції тактичної операції як у криміналістичній тактиці, так і в методиці.

По-восьме, теоретична база криміналістики безпосередньо видозмінюється, поповнюючись теоріями різного ступеня зрілості, наукової та практичної значущості. Разом із тим заявки та твердження про вже сформовану ту чи іншу нову теорію або необхідність створення такої повинні бути максимально аргументованими з огляду на те, що далеко не всі теоретичні побудови можуть претендувати на рівень окремих наукових теорій, навіть якщо вони є результатом монографічного дослідження. Більше того, усі нововведення, які претендують на статус «окремої криміналістичної теорії», повинні співвідноситися з тими критеріями, які розроблені у криміналістиці. Нехтування ж цими критеріями призводить до суто суб'єктивної, інколи без достатньої наукової аргументації оцінки результатів наукового пошуку, до штучно механічного перенесення в загальну теорію таких теоретичних побудов, яким надано статус окремої криміналістичної теорії за власних бажань того чи іншого вченого.

Отже, система криміналістики є складною побудовою ієрархічно розташованих елементів, котрі, перебуваючи у відносній динаміці, відображають певну еволюцію щодо уявлень про предмет цієї науки.

Список використаних джерел

1. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. Ч. 1. Харків: Консум: Основа, 1999. 416 с.
2. Зорин Г. А. Теоретические основы криминалистики. Минск: Амалфея, 2000. 416 с.
3. Филиппов А. Г. О системе отечественной криминалистики. *Государство и право*. 1999. № 8. С. 40–45.
4. Криминалистика: учеб. пособие / А. В. Дулов, Г. И. Грамович, А. В. Лапин и др.; под ред. А. В. Дулова. Минск: НКФ «Экоперспектива», 1996. 415 с.
5. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. М., 2001. 240 с.

6. Бахин В. П. Предмет науки криминалистики: лекция. Киев, 1999. С. 10.
7. Криминалистика: учебник / под ред. Т. А. Седовой и А. А. Эксархопуло. СПб., 2001. 928 с.
8. Криміналістика. Навчально-методичне забезпечення / О. А. Кириченко, І. Г. Кириченко, Г. І. Васильєв та ін. Одеса: НД РВВ ОІВС, 2000. 172 с.
9. Зорин Г. А. Теоретические основы криминалистики. Минск: Амалфея, 2000. 416 с.
10. Образцов В. А. Криминалистическая дидактика: еще раз об изменении научной парадигмы // Российское законодательство и юридические науки в современных условиях: состояние, проблемы, перспективы. Тула, 2000. С. 57.
11. Баев О. Я. Криминалистическая адвокатология как подсистема науки криминалистики // Профессиональная деятельность адвоката как объект криминалистического исследования: сб. науч. тр. Екатеринбург, 2002. С. 15–21.
12. Степанов В. В. О системе советской криминалистики // Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы. Саратов, 1982. С. 7.
13. Драпкин Л. Я. Ситуационный подход и система криминалистики // Предмет и система криминалистики в свете современных исследований: сб. науч. тр. М., 1988. С. 81–82.
14. Клименко Н. И. Криминалистика как наука: монография. Киев: НВТ «Правник», 1997. 82 с.
15. Криминалистика / под ред. В. А. Образцова. М., 1977.
16. Корноухов В. Е. Введение в курс криминалистики // Криминалистика. Общая часть / под ред. В. Е. Корноухова. М.: Юрист, 2000. 784 с.
17. Волобуев А. Ф. Концепция Р. С. Белкина о предмете криминалистики и ее влияние на систему науки // Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики: материалы междунар. науч. конф. (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). М., 2002. С. 93–94.
18. Головин А. Ю. Криминалистическая систематика. М.: ЛексЭст, 2002. 336 с.
19. Зуев Е. И. Предмет, задачи, методы и система советской криминалистики // Криминалистика (актуальные проблемы). М., 1988. С. 15–18.
20. Баев О. Я. Введение в курс криминалистики // Воронежские криминалистические чтения. Вып. 1. Воронеж, 2000.
21. Лаврухин С. В. Система криминалистики. *Государство и право*. 1999. № 8. С. 31.
22. Криминалистика: учебник / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. М., 1994. 528 с.
23. Криминалистика: учебник / под ред. Н. П. Яблокова. М., 1995. 503 с.
24. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. Т. 1: Общая теория криминалистики. М.: Юристъ, 1997. 408 с.
25. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. Т. 2: Частные криминалистические теории. М.: Юристъ, 1997. 464 с.
26. Эксархопуло А. А. Криминалистическая теория: формирование и перспективы развития в условиях НТР: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. СПб., 1993. 33 с.
27. Криминалистика: учебник: в 3 т. Т. 1: История, общая и частные теории / под ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацкого, И. М. Лузгина. М.: Акад. МВД РФ, 1995. 280 с.
28. Кирсанов З. И. Система общей теории криминалистики: науч.-метод. пособие. М.: Акад. МВД РФ, 1992. 32 с.
29. Волчецкая Т. С. Криминалистические проблемы реализации принципа состязательности сторон в уголовном судопроизводстве // Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации – проблемы практической реализации: материалы всерос. науч.-практ. конф. Краснодар, 2002. С. 44–48.
30. Гончаренко В. Г. Методологічні проблеми вчення про предмет криміналістики // Актуальні проблеми криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 верес. 2003 р.) / редкол.: М. І. Панов (голов. ред.), В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. Харків: Гриф, 2003. С. 11–13.
31. Кузьмічов В. С. Головоломка криміналістики // Криміналістика у протидії злочинності: тези доп. наук.-практ. конф. (Київ, 16 жовт. 2009 р.). Вид. присвяч. 45-річчю каф. криміналістики Київ. нац. ун-ту внутр. справ. Київ: Хай-Тек Прес, 2009. С. 60–63.

References

1. Salteviskiy M. V. (1999) *Kryminalistyka: pidruchnyk [Criminology: a textbook]*. Vols. 1-2. V. 1. Kh.: Konsum, Osnova [in Ukrainian].
2. Zorin G. A. (2000) *Teoreticheskiye osnovy kriminalistiki [Theoretical bases of criminalistics]*. Minsk: Amalfeya [in Russian].
3. Filippov A. G. (1999) O sisteme otechestvennoy kriminalistiki [About the system of domestic criminalistics]. *Gosudarstvo i pravo. – State and Law*. 8. 40-45. [in Russian].
4. Dulov A. V., Gramovich G. I., Lapin A. V. (1996) *Kriminalistika: ucheb posobiye [Forensic science: textbook allowance]*. A. V. Dulova (Eds.) Minsk: NKF «Ekoperspektiva» [in Russian].
5. Belkin R. S. (2001) *Kriminalistika: problemy segodnyashnego dnya. Zlobodnevnyye voprosy rossiyskoy kriminalistiki [Forensic science: problems of today. Topical issues of Russian criminalistics]*. M. [in Russian].
6. Bakhin V. P. (1999) *Predmet nauki kriminalistiki. Lektsiya [The subject of science of criminology. Lecture]*. K. [in Russian].
7. Sedovoy T. A., Eksarkhopulo A. A. (Eds.) (2001) *Kriminalistika [Criminalistics]*. SPb. [in Russian].
8. Kyrychenko O. A., Kyrychenko I. H., Vasyliov H. I., Bernaz V. D., Koliuka M. M. (2000) *Kryminalistyka. Navchalno-metodychne zabezpechennia [Criminalistics. Educational and methodical support]*. Odessa: ND RVV OIVS [in Ukrainian].
9. Zorin G. A. (2000) *Teoreticheskiye osnovy kriminalistiki [Theoretical bases of criminalistics]*. Minsk: Amalfeya [in Russian].
10. Obraztsov V.A. (2000) *Kriminalisticheskaya didaktika: eshche raz ob izmenenii nauchnoy paradigmy [Forensic didactics: once again about changing the scientific paradigm]*. *Rossiyskoye zakonodatel'stvo i yuridicheskiye nauki v sovremennykh usloviyakh: sostoyaniye. problemy. perspektivy. – Russian legislation and legal science in modern conditions: state, problems, prospects*. Tula [in Russian].
11. Bayev O. Ya. (2002) *Kriminalisticheskaya advokotologiya kak podsistema nauki kriminalistiki [Criminalistic advokotology as a subsystem of the science of criminalistics]*. *Professionalnaya deyatel'nost' advokata kak ob'ekt kriminalisticheskogo issledovaniya – Professional activity of a lawyer as an object of forensic research*. Ekaterinburg 15-21. [in Russian].
12. Stepanov V. V. (1982) O sisteme sovet'skoy kriminalistiki [About the system of Soviet criminalistics]. *Teoriya i praktika kriminalistiki i sudebnoy ekspertizy– Theory and practice of criminology and forensics*. Saratov [in Russian].
13. Drapkin L. Ya. (1988) *Situatsionnyy podkhod i sistema kriminalistiki [Situational approach and system of criminalistics]*. *Predmet i sistema kriminalistiki v svete sovremennykh issledovaniy – The subject and system of criminalistics in the light of modern research*. M. 81-82. [in Russian].
14. Klimenko N. I. (1997) *Kriminalistika kak nauka: monografiya [Criminology as a science: a monograph]*. K.: NVT «Pravnik» [in Russian].
15. Obraztsova V.A. (1977) *Kriminalistika [Criminalistics]*. M. [in Russian].
16. Kornoukhov V. E (2000) *Vvedeniye v kurs kriminalistiki. Kriminalistika. Obshchaya chast' [Introduction to the Course of Criminalistics: Forensic science. a common part]*. V. E. Kornoukhova (Eds.). M.: Yurist [in Russian].
17. Volobuyev A. F. Kontseptsiya R. S. (2002) Belkina o predmete kriminalistiki i yeye vliyaniye na sistemu nauki [Belkin on the subject of criminology and its influence on the system of science]. Rol i znacheniiye deyatel'nosti R. S. Belkina v stanovlenii sovremennoy kriminalistiki – The role and significance of the work of RS Belkin in the development of modern criminalistics. *Mezhdunar. nauch. konferen. (k 80-letiyu so dnya rozhdeniya R.S.Belkina) – International. Scientific. Conference. (On the occasion of the 80th anniversary of the birth of RS Belkin)*. (pp. 93-94). M.. [in Russian].
18. Golovin A. Yu. (2002) *Kriminalisticheskaya sistematika [Forensic systematics]*. M.: LeksEst [in Russian].
19. Zuyev E. I. (1988) *Predmet. zadachi. metody i sistema sovetskoy kriminalistiki [The subject, tasks, methods and system of Soviet criminology]*. *Kriminalistika (aktualnyye problemy). – Criminalistic science (actual problems)*. M. 15-18. [in Russian].

20. Bayev O. Ya. (2000) Vvedeniye v kurs kriminalistiki [Introduction to the Course of Criminalistics]. *Voronezhskiy kriminalisticheskiy chteniya – Voronezh Criminalistic Readings*. Vol. 1. Voronezh [in Russian].
21. Lavrukhin S. V. (1999) Sistema kriminalistiki [Criminalistics system]. *Gosudarstvo i pravo – State and Law*. 8. 31. [in Russian].
22. Gerasimova I. F., Drapkina L. Ya. (Eds.) (1994) *Kriminalistika: uchebnik [Criminalistics: textbook]*. M. [in Russian].
23. Yablokova N. P. (1995) *Kriminalistika: uchebnik [Criminalistics: textbook]*. M. [in Russian].
24. Belkin R. C. (1997) *Kurs kriminalistiki: Obshchaya teoriya kriminalistiki [Course of Criminalistics Science: General Theory of Criminalistics]*. Vols.1-3. Vol. 1. M.: Yurist [in Russian].
25. Belkin R. C. (1997) *Kurs kriminalistiki: Chastnyye kriminalisticheskiye teorii [Course of Criminalistics Science: Private Criminalistics Theories]*. Vols.1-3. Vol. 1. M.: Yurist [in Russian].
26. Eksarkhopulo A. A. (1993) Kriminalisticheskaya teoriya: formirovaniye i perspektivy razvitiya v usloviyakh NTR [Criminalistics theory: formation and prospects of development in conditions of scientific and technological revolution]. *Extended abstract doctor's thesis*. SPb. [in Russian].
27. Belkina R. S., Kolomatskogo V. G., Luzgina I. M. (Eds.) (1995) *Kriminalistika: uchebnik: Istoriya. obshchaya i chastnyye teorii [Criminalistics: a textbook: History, general and particular theories]*. M.: Akad. MVD RF [in Russian].
28. Kirsanov Z. I. (1992) *Sistema obshchey teorii kriminalistiki: nauch.-metod. posobiye [System of the general theory of criminalistics: a scientific and methodical manual]*. M.: Akad. MVD RF [in Russian].
29. Volchetskaya T. S. (2002) Kriminalisticheskiye problemy realizatsii printsipa sostyazatelnosti storon v ugovnom sudoproizvodstve [Criminalistic problems of the implementation of the principle of adversarial proceedings in criminal proceedings]. *Ugolovno-protsessualnyy kodeks Rossiyskoy Federatsii – problemy prakticheskoy realizatsii – The Code of Criminal Procedure of the Russian Federation - the problems of practical implementation. Vseros. nauch.-prak. konf. – All-Russian Scientific and Practical Conference (pp. 44-48)*. Krasnodar. [in Russian].
30. Honcharenko V. H. (2003) Metodologichni problemy vchennia pro predmet kryminalistyky [Methodological problems of the doctrine on the subject of criminalistics]. *Aktualni problemy kryminalistyky – Actual problems of criminology. Mizhnar. nauk.-prak. konf. (Kharkiv, 25-26 veres. 2003 r.) – International scientific-practical. conference. (pp.11-13)* Kh.: Hryf, [in Ukrainian].
31. Kuzmichov V. S. (2009) Holovolomka kryminalistyky [Criminalistics puzzle]. *Kryminalistyka u protydyi zlochynnosti – Criminalistics in combating crime. Nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 16 zhovtnia 2009 roku) – Scientifically practical. conference. (pp. 60-63)*. K.: «Khair-Tek Pres», [in Ukrainian].

Журавель В. А., доктор юридических наук, профессор, главный ученый секретарь Национальной академии правовых наук Украины, академик Национальной академии правовых наук Украины, Украина, г. Харьков

e-mael: zhur777@ukr.net

ORCID 0000-0001-8256-4333

Система криминалистики: традиционные подходы и новаторские предложения

Рассмотрены традиционные подходы и новаторские предложения относительно формирования системы науки криминалистики. Подчеркнуто, что расширение сферы научного поиска, накопление новых знаний, потребность в их упорядочении объективно обуславливают необходимость в корректировке существующей системы науки криминалистики, трансформации взглядов ученых на эту проблему. Стремления ученых разработать оптимальную, эталонную систему криминалистики обусловили появление в литературе разнообразных точек зрения относительно ее архитектоники. Опираясь на результаты анализа современной криминалистической литературы, предложены три

научные концепции формирования системы науки криминалистики: 1) увеличение количества существующих разделов; 2) возвращение к двухэлементной структуре (общая и особенная части); 3) признание преобладающей четырехэлементной структуры упорядочения криминалистических знаний.

Аргументировано, что усовершенствование системы криминалистики должно осуществляться с учетом существующих научных парадигм об ее предмете, а основными элементами системы криминалистики в той или иной интерпретации выступают общая теория, криминалистическая техника, тактика и методика.

Ключевые слова: система науки криминалистики, структурные элементы системы науки криминалистики, общая теория криминалистики, частные криминалистические теории (учения), криминалистическая техника, тактика и методика.

Zhuravel V., Professor, 2nd PhD, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Chief Scientific Secretary of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Ukraine, Kharkiv

e-mael: zhur777@ukr.net

ORCID 0000-0001-8256-4333

The System of Criminology: Traditional Approaches and Innovative Suggestions

Traditional approaches and innovative suggestions for the formation of the criminal science are discovered in the article. It is noted that the extension of the sphere of scientific inquiry, the accumulation of new knowledge, the need for their ordination objectively determine the need to adjust the existing system of criminal science, the transformation of the scientific points of view on this issue. The desire of scientists to develop an optimal and reference system of criminal science has led to the emergence of different points of view relative to its architectonics in literature. Taking into account the results of the analysis of advanced criminalistical literature three scientific concepts of formation of system of criminal science are proposed: 1) increase of the number of existing partitions; 2) the return to the two-element structure (general and special parts); 3) recognition of the dominant four-element structure of criminal knowledge ordination.

It is proved that the reform, that is not a simple increase or decrease in the elemental composition of the criminology system, but the fundamental change in the concept of its formation, is possible only under condition of achievement of a certain level of criminal science development by itself, where it is primarily about the general theory and the level of its development, as well as about the existing of appropriate scientific arsenal, which is supposed to be regulated according to the new principles. Taking into account the fact that science system is a certain way structured knowledge about its subjects, improvement of the criminology system should be based on existing scientific paradigms with respect to its subject matter. Systematization of criminalistical knowledge should be in specific, well-defined criteria, in particular; the system of scientific knowledge should meet the system of laws included in the subject of criminology. The consistency of the scientific knowledge order and the nature of relations between its elements should be considered as the most significant symptoms of applicability for a particular system. The subordination relationship between the whole and the parts, that exist between the subjects of the general theory of criminology and of private criminalistical theories, are the criterion, which can attribute a particular theoretical construct to the theory of a certain level. It is

reasonable to consider general provisions of criminalistical techniques, tactics and methods as a set of theoretical constructs that make up the reserve for the formation of an independent criminalistical studies. Taking into account the fact that not all theoretical constructs can claim the level of individual scientific theories, applications and approvals of the already established particular new criminalistical theory or the need of its formation should be well-reasoned. The main elements of the system of criminology in particular interpretation are general theory, criminalistical techniques, tactics and methods.

Key words: system of the criminal science; structural elements of the criminal science; general theory of criminology; private criminalistical theories (studies), criminalistical techniques, tactics and methods.